

50 tinten roze en blauw

Mannelijkheid, vrouwelijkheid en jongeren die anders zijn

Hanneke Felten, Maurits Boote en Ante Scholten (Movisie)

Jongens houden van voetbal en meisjes zijn dol op shoppen en mooie kleding. Dat is de gedachte van veel jongeren: zij willen graag dat meisjes zich als 'echte meisjes' en jongens zich 'als echte jongens' gedragen. Maar niet alle jongeren kunnen óf willen aan dit beeld voldoen. Het gaat om meisjes die door zichzelf of anderen worden gezien als mannelijk en jongens die worden gezien als vrouwelijk. Deze jongeren zijn wat in de wetenschappelijke literatuur heet 'gender non-conform'. Dit jaar is er voor het eerst in Nederland met jongeren zelf hierover gesproken. In opdracht van Movisie interviewde Ante Scholten van de Universiteit van Amsterdam negen jongeren.

Wat is gender non-conform?

De wetenschappelijke definitie van gender non-conforme jongeren luidt: *jongeren die een genderexpressie hebben die verschilt van wat er door de maatschappij van jongens en meisjes verwacht wordt op basis van hun bij hun geboorte toegewezen sekse*¹. Bij expressie draait het om gedrag: of bijvoorbeeld je manier van bewegen, kleden en praten, je hobby's, interesses en beroepen worden gezien als mannelijk of vrouwelijk. Het verschil met transgender-jongeren is dat het niet hun genderidentiteit hoeft te zijn die verschilt met de bij geboorte toegewezen sekse². Met identiteit wordt het gevoel bedoeld een man, vrouw of anders te zijn. Wie en wat gender non-conform is dus niet in cement gegoten maar hangt af van de maatschappelijke normen. Er was een tijd dat hoge hakken voor mannen in de mode waren, toneelspelen echt een mannentijdverdrijf was en jongetjes in roze de norm waren. Ook voor vrouwen zijn de normen sterk veranderd: Aletta Jacobs was in haar tijd gender non-conform door haar wens om te studeren en arts te worden. Gender non-conform zijn is ook afhankelijk van de plaats waar je woont en de (sub)cultuur waarin je je begeeft: dat mannen sieraden dragen is in sommige kringen heel normaal terwijl het in andere kringen *not done* is voor een 'echte man'.

Om hoeveel jongeren gaat het?

Als gender non-conform-zijn zo tijdsgebonden en subjectief is, hoe bepaal je dan wie gender non-conforme jongeren zijn? Dit kan door aan de jongeren zelf te vragen hoe zij zichzelf ervaren. In een studie van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) werd aan jongeren gevraagd hoe zij als kind waren. Er werd bijvoorbeeld gevraagd met welk speelgoed zij speelden (jongensachtig of meisjesachtig?) en met wie zij speelden (meestal met jongens, met meisjes of met beiden even vaak?). Ook werden er vragen gesteld over uiterlijk, kledingstijl en bewegen. Op basis van deze vragen kwamen de volgende cijfers naar boven: één op de tien lesbische- en biseksuele meisjes zegt van zichzelf mannelijk te lopen en te praten. Bij de heteroseksuele meisjes is dit 10 keer minder vaak, namelijk een op de honderd. Onder de homojongens beoordeelt 9% de eigen manier van lopen en praten als vrouwelijk. Heterojongens die hun gedrag in deze enquête benoemden als vrouwelijk, waren er niet of nauwelijks³. Er is dus een groot verschil tussen hetero-jongeren enerzijds en lesbische-, homo- en bi-jongeren anderzijds. Ook andere Nederlandse onderzoeken onder jongeren laten zien dat homoseksuele jongeren veel vaker dan heteroseksuele jongeren zichzelf beschouwen als gender non-conform^{4 5}. Zijn

¹ Baams, L. & Bos, H.M.W. (2014) Gender non-conformiteit, stigmatisering, en psychologisch welzijn van Nederlandse lesbische, homoseksuele, en biseksuele jongeren. In: *Tijdschrift voor Seksuologie*, jg. 38, nr. 2, pg. 86 t/m 93.

² Vries, A. (2010) Gender Dysphoria in Adolescents; Mental Health and Treatment Evaluation. Amsterdam: Vrije Universiteit.

³ Kuypers, L. (2015) Jongeren en seksuele oriëntatie. Ervaringen van en opvattingen over lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele jongeren. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

⁴ Beusekom, van, G., Roodenburg, S.C., & Bos, H. M. W. (2012). De rol van seksuele aantrekking tot hetzelfde geslacht en gender nonconformiteit in relaties van adolescenten met leeftijdgenoten [The role of same-sex attraction and gender nonconformity in adolescents' relations with peers]. In: *Kind en Adolescent*, 33, 251-263. doi:10.1007/s12453-012-0031-3.

heterojongens dan nooit gender non-conform? Dat valt te bezien: 'vrouwelijk' gedrag van jongens wordt door veel heteroseksuele jongens streng afgekeurd en geassocieerd met homoseksualiteit. Vaak heerst het idee dat een man die zich enigszins 'vrouwelijk' gedraagt geen hetero kan zijn en geen echte man is.^{6 7 8}. Benoemen heteroseksuele jongens hun eigen gedrag om die reden misschien liever niet als 'vrouwelijk'?

Negatieve reacties van leeftijdgenoten

Het grootste knelpunt waar gender non-conforme jongeren tegenaan lopen zijn de negatieve reacties van hun leeftijdgenoten, zo blijkt uit de interviews met een aantal van deze jongeren. Deze negatieve reacties beginnen vaak al op jonge leeftijd⁹. Als jongens armbandjes om naar school dragen of als meisje kort haar hebben, kan dit op veel afkeuring rekenen van leeftijdgenootjes. Deze kinderen mochten bijvoorbeeld niet meedoen met de andere kinderen, werden uitgescholden of opgesloten in de wc. Onderzoek met vragenlijsten onder grote groepen jongeren bevestigt dit beeld: gender non-conform-zijn gaat gepaard met meer negatieve bejegening van leeftijdgenoten^{10 11}. In het bijzonder naar jongens wordt negatief gereageerd wanneer zij zich 'vrouwelijk' gedragen¹². Voor de leeftijdsgroep 15 tot 18 jaar is gender non-conform-zijn zelfs een belangrijker voorspeller van negatieve bejegening dan lesbisch-, homo- of bi-zijn. In andere woorden: er wordt onder deze leeftijdscategorie nog negatiever gereageerd op je wanneer jij je als meisje 'mannelijk' gedraagt en als jongen 'vrouwelijk' dan wanneer je als jongere homo, lesbisch of bi bent. Ook gaat gender non-conform-zijn vaak gepaard met scheldpartijen met woorden als 'homo', 'pot' en 'flikker'.¹³.

De rol van docenten en volwassenen

Krijgen jongeren die gender non-conform-zijn en hiermee gepest worden steun van docenten of andere professionals? Uit de interviews met jongeren blijkt dat dit meestal niet het geval is. Een meisje vertelt hoe haar leraren haar ook hadden gepest en zij uiteindelijk een tijdje niet meer naar school ging. Een ander meisje was wel erg blij met haar docent die haar de keus gaf om deel te nemen aan de jongensgroep in plaats van de meidengroep.

Vier jongeren hebben aangegeven dat zij graag zouden zien dat op school voorlichting wordt gegeven over gender en 'anders' zijn. Zij hopen dat op die manier hun leeftijdgenoten meer kennis krijgen over gender non-conform-zijn en de opties buiten de hokjes man / vrouw.

De gevolgen van pesten

Negatieve reacties omdat jij gewoon jezelf wilt zijn, gaan jongeren niet in de koude kleren zitten, zo blijkt uit de interviews met deze jongeren.

⁵ Collier, K.L.A., Beusekom, G. van, Bos, H.M.W., Sandfort, T.G.M. (2013). Sexual orientation and gender identity/expression related peer victimization in adolescence: a systematic review of associated psychosocial and health outcomes. In: *J Sex Res.* 2013;50(3-4):299-317. doi: 10.1080/00224499.2012.750639.

⁶ Felten, H., Hoof, J. en Schuyf, J. (2010). Wees jezelf maar wees niet anders: heterojongeren over homo- en biseksualiteit. In: Keuzenkamp, S. (red.), *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

⁷ Buijs, L., G. Hekma en J.W. Duyvendak (2009). *Als ze maar van me afblijven: Een onderzoek naar antihomoseksueel geweld in Amsterdam*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

⁸ Naezer, M. (2005). *Hij is stoer, zij is een hoer. Gender en bijnamen onder Nederlandse scholieren*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.

⁹ Scholte, A. (2015) De ervaringen van gender nonconforme jongeren met knelpunten, afwijzing, uitsluiting en behoefte aan ondersteuning. Movisie: Utrecht.

¹⁰ Beusekom, van, G., Roodenburg, S.C., & Bos, H. M. W. (2012). De rol van seksuele aantrekkings tot hetzelfde geslacht en gender nonconformiteit in relaties van adolescenten met leeftijdgenoten [The role of same-sex attraction and gender nonconformity in adolescents' relations with peers]. *Kind en Adolescent*, 33, 251-263. doi:10.1007/s12453-012-0031-3.

¹¹ Beusekom, van, G., van, Baams, L., Bos, H.M.W., Overbeek, G., & Sandfort, T.G.M (in press) Gender Nonconformity, Homophobic Peer Victimization and Mental Health: How Same-Sex Attraction and Biological Sex Matter [in press].

¹² Beusekom, van, G., van, Baams, L., Bos, H.M.W., Overbeek, G., & Sandfort, T.G.M (in press) Gender Nonconformity, Homophobic Peer Victimization and Mental Health: How Same-Sex Attraction and Biological Sex Matter [in press].

¹³ Beusekom, van, G., Roodenburg, S.C., & Bos, H. M. W. (2012). De rol van seksuele aantrekkings tot hetzelfde geslacht en gender nonconformiteit in relaties van adolescenten met leeftijdgenoten [The role of same-sex attraction and gender nonconformity in adolescents' relations with peers]. In: *Kind en Adolescent*, 33, 251-263. doi:10.1007/s12453-012-0031-3.

“Het zijn allemaal kleine dingetjes die steeds gebeuren. Steeds ga je dingen op Facebook lezen, steeds krijg je dat soort dingen of op school dan hoor je mensen allemaal uitschelden voor dingen waardoor jij je aangesproken gaat voelen, allemaal dat soort dingen. Je denkt steeds dat is een klein iets, daar denk ik zo niet meer aan, maar dat kleine iets wordt op een gegeven moment zo groot dat je aan niks anders meer kan denken en doordat je aan niks anders meer gaat denken kom je er ook niet meer uit.”

(Julian)

Meerdere jongeren gaven aan dat het pesten op de basisschool hen te veel werd en ze een periode niet naar school gingen. Maar ook voor de jongeren die nog wel naar school gingen had het pesten een behoorlijke impact. Uit een review van de internationale wetenschappelijke literatuur blijkt dat deze jongeren geen uitzondering zijn. Gepest worden door leeftijdsgenoten vanwege je genderexpressie hangt samen met het hebben van meer school-gerelateerde problemen (zoals spijbelen of je niet thuis voelen op school) en verminderde psychische gezondheid^{14 15}. Ingezoomd op specifiek gender non-conform-zijn onder enkel Nederlandse jongeren, is te zien dat onder lesbische, homo en biseksuele jongeren uit Nederland van 16 tot 24 jaar gender non-conform-zijn samen gaat met een lagere mate van psychologisch welzijn. Dit kan verklaard kan worden uit de ervaringen met stigmatisering die deze jongeren hebben^{16 17}. Ook onder zowel hetero- homo- als bi-jongeren van 11 tot 16 jaar is te zien dat gender non-conformiteit gepaard gaat met meer psychische stress. Bij de homo-, en bi-jongeren kan dit verklaard worden vanuit het feit dat zij vaker het slachtoffer zijn van uitgescholden worden met anti-homo termen zoals ‘pot’, ‘mietje’, ‘flikker’¹⁸.

Kwetsbaar en krachtig?

Gender non-conform gedrag komt in onderzoeken veelal naar voren als een risicofactor: het maakt je kwetsbaar voor problemen omdat er negatief op je gereageerd wordt. Van de andere kant kan het ook beschouwd worden als een kracht: uit onderzoek van het SCP (2015) blijkt dat lesbische-, homo- en bi-jongvolwassenen die op jeugdige leeftijd al gender non-conform gedrag vertoonden opener zijn en minder negatief staan tegenover hun geaardheid. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de omgeving bij deze jongeren door hun gedrag en uiterlijk al eerder vermoedde dat zij LHB zijn (Rieger et al. 2010).

Liever steun van leeftijdsgenoten dan van ouders

Als je wordt gepest op school zou thuis een veilige haven kunnen zijn, waar je wel jezelf mag zijn. Voor een aantal van de geïnterviewde jongeren was dit inderdaad het geval. Maar uit de interviews is gebleken dat ook thuis gender non-conforme jongeren met afwijzing te maken kunnen krijgen. In de interviews vertellen de meisjes bijvoorbeeld dat hun ouders graag wilden dat zij zich gedroegen als meisjes terwijl de meisjes zelf dat niet wilden. Ouders wilden bijvoorbeeld dat hun dochter strikjes in het haar deed en jurkjes droeg of keurden de kapsel-keuze af:

¹⁴ Beusekom, van, G., Collier, K. L., Bos, H. M.W., & Sandfort, T. G.M. (2014). Een literatuurstudie naar de psychosociale uitkomsten van negatieve bejegening door leeftijdgenoten gerelateerd aan de seksuele oriëntatie of genderidentiteit/expressie van jongeren [A literature study of psychosocial outcomes associated with sexual orientation or gender identity/expression related peer victimization in adolescence. In: *Tijdschrift voor Seksuologie*.

¹⁵ Collier, K.L.A., van Beusekom, G., Bos, H.M., Sandfort, T.G. M. (2013). Sexual orientation and gender identity/expression related peer victimization in adolescence: a systematic review of associated psychosocial and health outcomes. In: *J Sex Res*. 2013;50(3-4):299-317. doi: 10.1080/00224499.2012.750639.

¹⁶ Baams, L., Beek, T., Hille, H., Zevenbergen, F. C., & Bos, H. M. W. (2013). Gender nonconformity, perceived stigmatization, and psychological well-being in Dutch sexual minority youth and young adults: A mediation analysis. *Archives of Sexual Behavior*, 42, 765-773. doi:10.1007/s10508-012-0055-z.

¹⁷ Baams, L. & Bos, H.M.W. (2014). Gender non-conformiteit, stigmatisering, en psychologisch welzijn van Nederlandse lesbische, homoseksuele, en biseksuele jongeren, In: *Tijdschrift voor Seksuologie*, jg. 38, nr. 2, pg. 86 t/m 93.

¹⁸ Beusekom, G. van, Roodenburg, S.C., & Bos, H. M. W. (2012). De rol van seksuele aantrekking tot hetzelfde geslacht en gender nonconformiteit in relaties van adolescenten met leeftijdgenoten [The role of same-sex attraction and gender nonconformity in adolescents' relations with peers]. In: *Kind en Adolescent*, 33, 251-263. doi:10.1007/s12453-012-0031-3.

“Nu ik kort haar heb, wordt hij wel eens boos van ‘ja je moeder laat het zomaar afknippen’. Ja dat doet mij wel wat zeg maar, maar het doet wel zeer. Ik ben het nu wel gewend, dat wel, maar het doet wel pijn.”

(Elsie)

Een ander meisje vertelt dat toen zij zelf haar kleding mocht kiezen en koos voor kleding die meer richting jongenskleding was, had haar moeder echt iets van: “je ziet er niet uit, trek eens wat fatsoenlijks aan”. Dat ouders het anders-zijn van hun kinderen afwezen ondervonden de geïnterviewde jongeren al op jonge leeftijd. Nu de jongeren ouder zijn, lijken zij minder steun te zoeken bij hun ouders. Wanneer gevraagd wordt naar behoeften, dan zoeken de jongeren geen steun bij hun ouders: ze willen vooral andere jongeren ontmoeten die net als zij gender non-conform zijn.

Hoe ga je er mee om?

Wat doen deze jongeren als zij worden afgewezen wanneer zij zichzelf proberen te zijn? Proberen zij zich aan te passen? Of willen ze juist niet meer voldoen aan de normen van anderen? Uit een aantal buitenlandse studies van Kate Collier en collega's¹⁹ komt naar voren dat fysieke uitsluiting en geweld leiden tot minder traditioneel vrouwelijk gedrag bij jongens. Maar ook dat pesten ertoe kan leiden dat jongeren zich juist meer gender non-conform gaan gedragen^{20 21 22}. In de interviews komt dit ook naar voren. Een meisje vertelt dat zij niet meer bij de andere meisjes in de klas wilde horen. Zij besloot zichzelf uit te sluiten. Maar er zijn ook jongeren die proberen om minder zichzelf te zijn: ze passen zich zo veel mogelijk aan de heersende normen aan. Een jongen vertelt dat hij door het pesten op de basisschool het gevoel had dat hij niet bij hoorde en dat mensen hem afrekenden op hoe hij zich kleedde. Daardoor paste hij zijn kleding en gedrag aan volgens de gendernormen over hoe een jongen zich hoort te kleden.

Professionals kunnen er niet omheen

Uit de interviews blijkt dat deze gender non-conforme jongeren onder grote druk staan: van kleins af aan krijgen zij te maken met negatieve reacties van zowel leeftijdgenootjes als van ouders wanneer zij zichzelf willen zijn. Dit is een belangrijk signaal voor overheid, burgers en sociale professionals in het bijzonder. Allereerst omdat afkeuring op gender non-conform gedrag een maatschappelijk proces is waar we invloed op uit kunt oefenen. Op scholen, in buurten en wijken én in gezinnen heersen normen over wat mannelijk en vrouwelijk is en die normen zijn een uitkomst van een spel met verschillende actoren. Deze normen zijn onzichtbaar in beweging. Als professional kun je werken aan meer ruimte creëren in de nu vaak nauwe hokjes m/v.

Gender non-conformiteit is ook een belangrijk thema wanneer je werkt aan het verbeteren van sociale acceptatie van homo- en biseksualiteit. Zo blijkt dat de houding van jongeren ten aanzien van gender non-conform gedrag een belangrijke voorspeller is voor hun houding ten opzichte van homoseksualiteit²³. Jongeren die homo's afkeuren houden ook niet van vrouwelijke mannen en omgekeerd. In methodes voor meer acceptatie is het daarmee een niet te negeren thematiek.

Steun van professionals

Tot slot: wat kunnen professionals betekenen voor deze jongeren? Het is waardevol om oog te hebben voor het feit dat in de huidige samenleving gender non-conforme jongeren meer problemen te-

19 Collier, K.L.A., van Beusekom, G, Bos, H.M., & Sandfort, T.G.M. (2013). Sexual orientation and gender identity/expression related peer victimization in adolescence: a systematic review of associated psychosocial and health outcomes. In: *J Sex Res.* 2013;50(3-4): 299-317. doi: 10.1080/00224499.2012.750639.

20 Ewing Lee, E.A. & Troop-Gordon, W. (2011). Peer socialization of masculinity and femininity: differential effects of overt and relational forms of peer victimization. *The British Journal of Development Psychology*, 29 (pt 2). 197-212

21 Pilkington, N.W. & D'Augelli, A. R. (1995) Victimization of lesbian, gay, and bisexual youth in community settings. In: *Journal of Community Psychology*, 23. 34-56

22 Wyss, S. E. (2004). “This was my hell”: the violence experienced by gender nonconforming youth in U.S. high schools. In: *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 17, 709-730

23 Collier, K.L.A., Bos, H.M.W. & Sandfort, T.G.M. (2012) Intergroup contact, attitudes towards homosexuality, and the role of acceptance of gender non-conformity. In: *Journal of Adolescence*, 35, 899-907.

genkomen dan jongeren die voldoen aan de maatschappelijke verwachtingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid. Sociale professionals moeten meer oog krijgen voor deze jongeren, zodat zij hulp en ondersteuning krijgen als zij die nodig hebben. Vijf van de negen geïnterviewde jongeren hebben behoefte gehad aan ondersteuning door professionals, maar hebben die niet gekregen. De jongeren gaven daarnaast de wens aan dat hulpverleners hun eigen ideeën, vooroordelen en overtuigingen meer achterwege laten, dat hulpverleners niet vanuit hun geloofsovertuiging reageren en dat dat hulpverleners meer kennis over gender non-conformiteit hebben. Faciliteer en ondersteun waar nodig de wens van deze jongeren om andere jongeren te ontmoeten die net als zij zijn. Op die manier krijgen zij de kans om even niet alleen anders te zijn.